



Az elektronikus könyvek használatának néhány sajátossága

A könyvtárak beszerzési politikájának kialakításához elsősorban a dokumentumok használatának jellemzőit, gyakoriságát kell ismerni. Kérdés, hogy az elektronikus könyvek használati jellemzői hasonlóak-e a hagyományos könyvekéhez. Az összehasonlításához a cikk szerzője a matematikai statisztika lehetőségeit, a használatok eloszlásának tanulmányozását, és a függetlenséget mérő chi-négyzet próbát választotta a netLibrary egy éves használatára.

A vizsgálat módszere

Az e-könyvek használatának vizsgálatához a következő öt, nagyságában, finanszírozásában és feladataiban különböző felsőoktatási intézményben gyűjtötték össze az adatokat 2002. szeptember 1. és 2003. augusztus 31. között: *Louisianai Állami Egyetem (Louisiana State University = LSU)*, az *Auburni Egyetem (Auburn University = Auburn)*, az *Észak-texasi Egyetem (University of North Texas = UNT)*, a *Texas A&M Commerce (TAMU-C)*, és a *Nunez Community College (Nunez)*. Az 1. táblázat az intézmények alapadatait tartalmazza.

Az öt intézmény e-könyv használatának összemérésére a gyakorisági eloszlás vizsgálatát alkalmazták. (Megjegyzendő, hogy a vizsgált időszak nagy részében az e-könyvek nem szerepeltek a Nunez katalógusában.) Először minden intézmény teljes netLibrary-gyűjteménye alapján meghatározták az egyes címek használati számának gyakorisági eloszlását. A jobb összemérhetőség érdekében

kiemelték azt a 24 082 címet, amely minden intézmény gyűjteményében megtalálható. Mivel a gyűjtemények összeméréséhez mind a tárgybeli, mind az intézményi különbségeket figyelembe kell venni, becsülni kell ezeknek az eredményre gyakorolt hatását; erre a chi-négyzet próbát alkalmazták, ami a vizsgált tulajdonságok függetlenségét méri. Végül kialakították a használat tematikus rangsorát.

Eredmények

A gyakorisági eloszlás görbáját úgy szerkesztették meg, hogy a használatok száma az x tengelyen, a használt könyvek száma pedig az y tengelyen helyezkedik el. (Az y tengelyen lineáris helyett logaritmikus lépésközöket használtak a görbe zavartalanabb ábrázolhatósága érdekében.)

A görbéről leolvasható következtetések:

- a legtöbb e-könyvet egyáltalán nem használták a vizsgált időszakban;
- néhány címet kevés alkalommal használtak;
- még ennél is kevesebb e-könyvet használtak sok alkalommal.

Mivel elektronikusan tárolt dokumentumokról van szó, előfordulhatott, hogy egy olvasó a kiválasztott irodalmat tíz-húsz alkalommal is megnézte. (Az e-könyvhasználatot ábrázoló görbe nagy hasonlóságot mutat például az internethasználatokat ábrázoló görbével: erre is igaz az, hogy kevés honlapot nagyon sokszor használnak, többet pedig ritkán.)

1. táblázat

A vizsgált intézmények alapadatai 2002. szeptember és 2003. augusztus között

Az intézmény neve	LSU	UNT	Auburn	TAMU-C	Nunez	Összesen
A hallgatók száma	32 059	27 858	22 469	7 988	2 263	92 637
E-könyvek szám	35 834	34 583	27 442	34 210	36 086	168 145
A használt könyvek száma	5 763	5 663	3 349	2 019	392	17 186

Az öt vizsgált intézmény adataiból felrajzolt görbék alig különböznek egymástól, a fenti megállapítások valamennyiükre igazak. Nagyon sok az egyáltalán nem használt e-könyv, és ez nem lepi meg azokat, akik hasonló vizsgálatokat végeztek már a nyomtatott könyvekkel és folyóiratokkal, és hasonló eloszlási görbéket kaptak. Némi különbség azért észlelhető: az e-könyveknél szembetűnő jelenség a kevés dokumentum nagyon sokszori használata, ami a könnyű hozzáférhetőséggel magyarázható. A megállapításokat óvatossággal kell lenni, és nem szabad az alacsony használatot beszerzési hibának tekinteni.

Az egyes intézményekre vonatkoztatva a „használat/cím” megközelítés eredményét, figyelembe kell venni az intézmény főbb céljait, és az ehhez kapcsolódó tematikát. Valószínűleg nem mindenütt van egyforma arányban szükség számítástechnikai, történelmi vagy művészeti tárgyú könyvekre. A kérdés alaposabb vizsgálatához készült a 2. táblázat, amelyben az öt könyvtár mindegyikében meglévő 24 082 könyv használati számait foglalták össze.

2. ábra

A vizsgált könyvtárak mindegyikében meglévő címek megoszlása tárgykörök szerint

	LSU	UNT	Auburn	TAMU-C	Nunez	Összesen
Általános művel és kézikönyvek	83	623	36	23	4	769
Társadalomtudomány/általános	947	1405	688	247	52	3339
Természettudomány/általános	72	49	36	7	5	169
Biológia, élettudomány	521	171	182	41	7	922
Filozófia	307	277	205	59	21	869
Fizika	41	62	41	3	1	148
Földrajz, útleírás	132	56	49	12	3	252
Földtudományok	35	13	5	5	0	58
Gazdaság, üzlet, menedzsment	1951	1578	1003	537	41	5110
Háztartás	118	143	94	52	9	416
Irodalom	1380	1348	516	277	60	3581
Jog	203	158	58	36	15	470
Kémia	258	105	82	6	2	453
Könyvtudomány, könyvkiadás	353	823	23	22	6	1227
Matematika, statisztika	358	201	204	20	1	784
Mezőgazdaság	61	36	46	18	1	162
Művészetek	232	1221	156	55	6	1640
Nevelés, oktatás	342	418	145	185	32	1122
Nyelv, nyelvészet	154	232	81	65	10	542
Orvostudomány	1148	707	512	320	81	2768
Politikatudomány	194	197	78	13	10	492
Pszichológia	350	432	229	83	15	1109
Sport, rekreáció	133	147	91	53	1	425
Számítástechnika	1707	1193	1091	726	33	4750
Szociológia, antropológia	15	24	7	13	1	60
Technológia, műszaki tudományok, gyártás	690	181	344	58	11	1284
Telekommunikáció, hálózatok	330	160	179	67	3	739
Történelem/USA	202	210	191	79	12	694
Történelem/világ és általános	197	261	160	64	5	687
Vallás	263	295	124	32	17	731
Egyéb	68	71	41	21	6	207
ÖSSZESEN:	12 845	12 797	6697	3199	471	36 009

A táblázatba foglalt értékeken chi-négyzet próbát végeztek, és a *Cramer-tényezőt* is kiszámították, arra keresve a választ, hogy függ-e a könyvhasználatok mértéke és milyensége a vizsgált intézmény profiljától. A válasz, hogy nem függ, illetve egészen minimális mértékben. Jelentősen függ azonban a dokumentum tárgyától. Mivel magyarázható, hogy a számítástechnikával foglalkozó e-könyvek használata sokkal nagyobb, mint például a történelmi tárgyú könyveké? Az egyik lehetséges magyarázat az lenne, hogy a számítástechnikai könyvtől általában egy rövid kérdésre vár választ az olvasó, míg a történelmi tárgyú könyv hosszabb tanulmányozást igényel. Az is lehetséges, hogy a számítástechnikai könyvek e-formában való használatát csupán az indokolja, hogy a témában kevés a nyomtatott anyag. Nyomtatott formában szinte mindent megtalálhatunk az amerikai történelemtől, de hiányoznak a raktár polcra a legújabb fejlesztésű szoftverek leírásai. Rengeteg kérdést kell tisztázni, ha világosan akarjuk látni az okokat és a követendő stratégiákat.

A vizsgálat melléktermékeként elkészült a könyvek népszerűségi listája is. Az öt intézmény adatait együtt vizsgálva az első tíz között hat könyv számítástechnikai témájú, egy könyvtártudományi, egy irodalmi, egy orvostudományi, egy pedig a 2. táblázat egyéb kategóriájába sorolható. Érdekes még, hogy mindegyik könyv kézikönyvként is használható.

Összegzés, javaslatok a további kutatásokhoz

A vizsgálat megmutatta, hogy az e-könyvek bizonyos fajtái hasznosak, közös beszerzésük indokolt. Abból, hogy a használat, bár intézményenként különböző, de nem jelentősen, azt a következtetést lehet levonni, hogy a jövőben a gyarapításnál érdemes támaszkodni a hasonló intézményeknél szerzett tapasztalatokra.

Az eredmények bizonyítják, hogy a közös beszerzés az e-könyveknél jobban működhet, mint a nyomtatott anyagnál. Ha megállapítható, hogy mely dokumentumokból van több példányra szükség, a közös beszerzésnek létjogosultsága van.

További kutatások szükségesek a használói szintek, igények feltárására. Az alacsony használati értékű dokumentumoknál a szemléletet kell megváltoztatni: ahelyett, hogy ezeket a könyveket marginálisnak bélyegeznénk, örülni kell annak, hogy az olvasókat ilyen széles skálán tudjuk kiszolgálni.

Az e-könyvek használata lehetővé teszi a gyors, és a nyomtatott anyagnál fizikailag lehetetlen sokszoros hozzáférést. Az elektronikus könyvek segítik a könyvtár küldetését: a tudás minél szélesebb körű terjesztését.

/CHRISTIANSON, Marilyn: Patterns of use of electronic books. = Library Collections, Acquisitions, & Technical Services, 29. köt. 4. sz. 2005. p. 351-363./

(Domokos Miklósné)